

Älymystön muistolle

Meille kaikille niin rakas älymystö syntyi viime vuosisadan alun innovatiivisissa oloissa. Syntyvaiheista tiedän sen verran, että ensimmäinen kielitieteilijöiden havainto sanasta on *Virittäjä*-lehdes- sä vuodelta 1909.

Virittäjässä julkaistiin tuolloin E. A. Saarimaan juttu ”Uusia sanamuodosteita”. ”Sanaseppyyys, jota suomalaisen hengenviljelyksen uutisraivaajat niin paljon harjottivat, jatkuu meillä yhä”, kirjoittaa Saarimaa. Saarimaan mukaan monet tekstit vilisevät vieraskielisiä sanoja ja olisi hyvä, jos niitä korvaavat suomenkieliset sanat ”pääsisivät käytäntöön”.

Saarimaa oli pannut *intelligenssiä* korvaavan *älymystö*-sanan merkille E. Aspelin-Haapky- län vuonna 1906 ilmestyneestä teoksesta *Suomalai- sen teatterin historia* I. Aspelin-Haapky- län käyttäen sanaa kuvatessaan filosofian professori J. J. Tengströmin helsinkiläiskotia, joka oli 1840- ja 1850-lu- vulla ”pääkaupungin älymystön keskuspaikka”. Tengströmien luona ”viihtyivät kuin kotonaan J. J. Nervander, J. V. Snellman, E. Lönnrot, Fredr. Cyg- naeus ja Z. Topelius”. Saarimaan jutussa mainitaan myös, että ilmauksen sivistynyt luokka asemasta voitaisiin käyttää sanaa sivistyneistö.

Ikätoverit älymystö ja *sivistyneistö* menevät monesti sekaisin. Yleiskielen kannalta näyttää siltä, että kyse on eri asioista. Älymystö määritellään *Kielitoimiston sanakirjassa* näin: varsinkin yhteis- kunnan tiede- ja kulttuuripiirien vaikuttajat kokonaisuutena. Sivistyneistöstä taas sanotaan, että kyse on sivistyneestä väestönosasta eli sivistyneis- tä. Sivistyksellä on monia merkityksiä, kuten kou- lusta saatu oppi, henkinen kehittyneisyys, kult- tuuri.

Niin älymystön kuin sivistyneistönkin kohta- losta on pitkin vuosikymmeniä esitetty synkkiä ar- vioita. Uutiset toverusten kuolemasta ovat kuiten- kin aina olleet ennenaikaisia.

Miten mahtaa olla tämän viimeisimmän ku- lonuutisen kanssa? Kai Ekholm kirjoittaa verrat- tomassa *Donner, kuinka te kehtaatte* -kirjassaan (2020) päähenkilöstä ”viimeisenä intellektuelli- na”. Kun viimeinen intellektuelli kuolee, älymys- tö kuolee.

Pettämätön logiikka, mutta toki sisällöllisesti silkkaa soopaa, dramaturgista retoriikkaa. Älymys- tö ei voi kuolla, koska luomme ja lyömme sitä koko ajan kielenkäytössämme. Siitämme, synnytam- me, surmaamme. Nostamme kansakunnan kaapin päälle, palkitsemme mitalein ja hautaamme juhla- menoin. Ruoskimme ja rökitämme. Rakastamme.

Älymystöstä puhuessamme rakennamme ih- misryhmiä ja näiden ryhmien välille eroja. Viatto- man oloinen -(i)sto-johdin on tässä kätevä kalu. *Iso suomen kielioppi* sen kiteyttää: kollektiivijohdin ”käsitteistää kantasanan konkreettisten tai abst- raktimpien tarkoitteiden joukon yhdeksi kokonai- suudeksi”.

Älymystö antaa ymmärtää, että tällä kollektiivilla on jotakin erityistä älyä tai että älyä on jo- tenkin erityisen paljon. Älymystö antaa ymmärtää, että on myös muuta porukkaa, sellaista, jolla älyä ei ole. Tätä *väestöä* älymystö tutkailee sopivan etäi- syyden päästä, vaikkapa tosi-tv:stä tai sosiaalis- ta mediasta. Tutkailee ja toteaa: oi aikoja, oi tapo- ja, oi älämölöstöä.

VESA HEIKKINEN

Kirjoittaja on suomen kielen dosentti ja tietokirjailija.

Twitter: @tosentti